

La història de la gralla, segles XVIII-XX

Francesc Rius

El diari de Tarragona “La Cruz” del dia de Sta Tecla de l’any 1933, fa referència a un concurs de cobles, balls i músics “Vet aquí els Memorials de las coblas y balls de Sta Tecla en l’any 1687 (paper isolat de l’Arxiu Municipal) copiat fa un parell d’anys, i que ara li ha tocat l’hora oportuna de sortir a la llum pública”. La descripció del concurs assenyala que hi van haver diverses modalitats: concurs de cobles, concurs de balls, concurs de trompeters, i concurs d’altres tocadors. En aquest últim apartat s’hi van presentar 29 músics amb instruments molt diversos, entre ells, “lo grall de la gaita” amb el que es presenten uns sonadors de la Pobla de Bufumet (?) i d’Alcover. Sabem que els antics sonadors de sacs de gemecs, cornamuses, o gaites, que tot és el mateix, sovint desacobraven el tub melòdic de la gaita i el feien sonar com a instrument independent, aleshores s’estarien referint a aquest instrument. Però no hi ha cap referència ni a gralles ni a dolçaines, la qual cosa indica probablement que l’instrument encara no existia almenys amb aquest nom. També a Vilafranca es troba abans una referència a la paraula grall – esmentada ja el 1793, segons el programa de la Festa Major de Vilafranca de l’any 1979 – que a la paraula gralla.

Tenim dues referències a fets del segle XVIII on surt la paraula gralla però van ser escrites a finals del segle XIX i per tant s’han d’agafar amb totes les reserves perquè parlen d’uns fets molt anteriors en el temps. Jaume Ramon i Vidales, un cronista de finals del XIX va escriure el 1885 referint-se a l’any 1784 que els fadrins del Vendrell van anar a buscar l’àngel del campanar a Vilanova “i d’allí ‘l portaren a llurs espatllas, passejant-lo a la arribada, precedits de las grallas...” Encara hi ha una referència a un temps anterior que és la que fa Narcís Bas el 1900 quan parlant de l’any 1715 a la ermita de Sant Salvador prop del Vendrell, diu: “eren les quatre de la tarda quan dues colles de grallers començaven a llençar ses estridents notes...” Al haver estat escrits aquests textos en l’època d’esplendor de la gralla, és de suposar que els seus autors van utilitzar aquest nom en comptes de l’original que podia ser dolçaina o bé grall.

Tampoc en els llibres de Rafael d’Amat i de Cortada, Baró de Maldà, “Miscel·lània de Viatges i Festes Majors” famosos per les seves minucioses descripcions, no surt enlloc cap referència a la gralla, ni en la crònica de la festa major de Vilafranca de 1771, ni en les cròniques de les festes majors de Vilafranca, Tarragona, i Reus, de l’any 1782. En canvi el mateix Baró de Maldà, documenta les festes de Sant Josep Oriol a Barcelona el segle XVIII (m’ha arribat en una comunicació verbal i no he pogut comprovar el text i confirmar l’any) on es van tocar uns “Versos para chirimias” i es van llogar uns músics (amb quin nom estan descrits?) de València.

El primer diccionari que recull el nom de gralla és el Lavèrnia, de 1840, i de fet no és fins més tard cap a l’últim quart del segle XIX que es generalitza el nom de gralla, però anteriorment durant el XVIII i sobretot el XIX, ja es fan moltes referències a l’instrument (com a oboè popular de tipus curt i amb doble canya) encara que utilitzant la paraula dulzaina, sobretot perquè s’escriu majoritàriament en castellà.

Sembla que la primera funció documentada de la gralla és l’acompanyament musical del Ball de Valencians, que indica un origen geogràfic concret, però que aquí a Catalunya van esdevenir també populars i que probablement van portar l’instrument de València o el van adaptar dels instruments utilitzats aleshores popularment per les festes a Catalunya (el grall, potser?). Està documentat que a l’any 1770, a l’Arboç es van trobar quatre balls de Valencians: un de la Riera, un dels Monjos, un del Vendrell i un del

Catllar, i segons el text de l'època aquest darrer "que feu el castell de sis sotres -textual-acompanyat de la dolçaina es reputà pel millor". Com és conegut, el ball de Valencians va donar origen, a principis del segle XVIII als Castells dels Xiquets de Valls, i per tant la música de les gralles estaria unida als Castells des de la seva naixença.

Així mateix, les gralles (o dolçaines) acompanyaven les Moixigangues, i el ball de Gitanes, així com altres elements de les festes. A Reus la primera referència és una processó religiosa de l'any 1792 on "abrían la marcha los gigantes i tarasca con la dulzaina y el tamboril". Biel Ferré assenyala un document de l'Arxiu Municipal d'història de Reus on es fa esment que l'any 1839 s'atorguen 80 reales de vellón per als sonadors de dulzaina i tamboril que durant les festes d'aquell any acompanyaren els gegants de la ciutat. També a Reus, l'any 1845 Andreu de Bofarull senyala en els "Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días" que "sus sonadores han llegado a dominarla de tal modo que verifican una especie de conciertos de cuatro hasta seis dulzainas". I al Vendrell, al programa de la festa major de 1859, diu que el primer dia hi haurà la "dulzaina".

Ara, dues paraules sobre els instruments de doble canya "de la música culta" que s'utilitzaven al nostre país per la mateixa època però amb unes altres funcions, de protocol i d'església. Per a aquests usos més cerimonials es van utilitzar uns altres tipus d'instruments, les xirimies i després els oboès, tots dos amb característiques diferents dels instruments populars. A Reus mateix, el llibre d'Actes del Consell de l'any 1739 diu:

21/2/1739 [Estan escollint els oficis municipals de l'any. Pel que fa a oficis relacionats amb la música només apareix el mestre de capella jubilat. Més avall hi ha la següent resolució] [al marge] "Variar la música acompanyava lo Ajuntament. Se nota que, així com antes en las funciones públicas acompanyava al Magnífich Ajuntament la copla de ministrils, a resolt lo Magnífich Ajuntament lo acompanye una cobla de abuesos i fogot. Per lo que se asseñala a Thomas Ordetg y sos companys lo salari de 80 lliuras, ab obligació no sols de tocar en dits acompanyaments sinó també los abuesos y fogot, y si menester o convenient és, los ministrils en todas las funciones y festas de la vila, així en la iglésia parroquial com altrament. Y en atenció de que Francesch Manresa y Antoni Estapar a molts anys que serveixen en dita copla de ministrils y no és just que queden sense recompensa, se'ls asseñala lo salari annual de 5 lliuras a quiscú, ab obligació de tocar los ministrils en todas las funciones fora dels acompanyaments, si necessari y convenient apareixerà." En el llibre del Consell de l'any següent, 1740, es menciona de nou la "nova cobla de obuès amb les mateixas obligacions del any antecedent".

Notem que la xirimia (cobla de ministrils) es arraconada a favor de l'oboè, i que aquest no té una grafia fixada: abuesos i obuès.

Finalment i fent un salt endarrera en el temps, assenyalem que en el *Diccionario de Instrumentos Musicales*, de Ramón Andrés, 1995, i a la veu "gralla", fa menció d'una visita del rei d'Espanya a Saragossa l'any 1629, i diu que en les festes de recepció organitzades amb tal motiu, hi van tocar "dos coblas de ministriles, y cuatro de gaitillas catalanas". Andrés dóna la referència de la font original que és el llibre de Pedro Calahorra (1978) *La música en Zaragoza en los siglos XV-XVII*. Però quins instruments serien les gaitillas catalanas? Perquè si la crònica no cita la procedència dels "ministriles" es que serien locals, i tocarien les habituals xirimies. Hi anàven els catalans a tocar també xirimies o com interpreta Andrés, hi anàven amb gralles (però estem a 1629!), o amb gralls (grall de la gaita), en definitiva, hi anaven a donar la nota exòtica?

En qualsevol cas, i tornant ara a la segona meitat del segle XIX, la gralla cada vegada té més èxit, i els qui lloguen els grallers els hi comencen a demanar que toquin no només els castells, processons, matinades, moixigangues o balls tradicionals que fèien fins aleshores, sinó totes les músiques de les festes, és a dir que també toquin al ball, les músiques de moda i els nous balls de parella, o sigui, les polkes, habaneres, masurques, americanes, valsos, etc. del moment.

Per aquesta nova comesa l'instrument no era prou adequat ja aquestes melodies sovint tenen una extensió que sobrepassa l'extensió de la gralla (amb comoditat, només Sol3-Do o Re5) i a més l'instrument té dificultat per a fer les notes no naturals (els sostinguts i bemolls) i per tant està limitat en les tonalitats, apart de que al tenir un tub curt l'afinació no és gaire estable. Així que l'instrument es modifica per adaptar-se a les noves músiques i ho fa, principalment allargant el tub per a poder fer notes més baixes i afegint-hi claus perquè als forats més baixos no hi arriben els dits; a més, les claus serveixen per a poder fer amb comoditat totes les notes amb alteracions que es requereixin. La gralla anterior, curta i sense claus, s'anomenava **gralla seca**, i aquest instrument modificat és la **gralla dolça** o **gralla de claus**.

Tota aquesta transformació la veurem gràficament en el conjunt de fotografies que donem com els Anexos següents:

Anex 19, gralles seques o sense claus, on podem veure models antics amb la aleshores habitual cadeneta, i el treball de repujat en el metall de les argolles, així com gralles modernes, de diferents fustes (ginjoler, boix, banús, granadillo, etc.). També hi podem veure un grall de broquet (broquet és una altra manera de dir tudell) que havia pertangut al graller J Vidal (1918-1996) igual que les dues gralles seques a la mateixa fotografia: del grall com a instrument ja n'hem parlat al primer capítol del treball i en tornarem a parlar més endavant. El gràfic que encapçala l'anex és la zona d'extensió de la gralla, primer la part més costanera, i després l'expansió terra endins en els moments de més alta popularitat; també hi podem veure la zona de la dolçaina, tant la valenciana com la de l'àrea de les terres de l'Ebre.

A les dues pàgines de l'**Anex 20**, hi podem veure tota classe de gralles de 2, 3, 4, 5, i 7 claus, que com hem vist es van desenvolupar a partir dels anys 70 del segle XIX, i van estar en boga fins als anys 20 del segle XX. Com a curiositat, assenyalem que es feien també instruments esquerrans, amb la disposició de claus canviada respecte als instruments habituals dretans.

Anex 21. La gralla de dues claus donava una extensió de dues notes per sota, Mi3 en comptes del Sol3 de la gralla seca. La de 4 claus, baixava fins al Do3. Però al fer-se habitual la formació de 3 grallers i un timbaler per als ballables de moda, i començar a escriure's per aquest conjunt, es va trobar convenient disposar d'un instrument que estengués més encara la tessitura cap avall i així va sortir la gralla baixa que arriba fins el Sol2. Hi va haver dos constructors que van fer gralles baixes, Casellas (actiu a Vilanova des dels anys 70 del XIX fins a 1916) i Onofre Pomar (actiu a Barcelona des de 1904 fins cap el 1930), però aquest instrument no va arribar a popularitzar-se de la manera que ho va fer la gralla de claus, que pràcticament va bandejar la gralla seca.

L'**Anex 22**, dóna evidència gràfica de la preponderància de les gralles llargues: els Romeas, actius el primer terç del segle XX van ser una de les poques colles que tocaven amb gralla seca (segons s'explica en les "Memòries de Missions de Recerca" de 1927, "la colla dels Romeas és l'única que toca amb gralles curtes, anys enrera com tots havien adoptat la gralla llarga però el mestre Pau Casals els va fer comprendre que la seva música perd una gran part del seu rústic encís si era reproduïda amb aquell traste

tant llarg i antiestètic com ho és la gralla llarga i anelauada (?), i els nostres homes que senten una gran admiració pel eminent mestre, seguidament varen abandonar aquella eina per tornar al seu element natural, o sia la gralla curta...” però de fet, la gralla de claus va ser preferida a tot arreu i va arribar fins i tot als castells com podem veure en diverses imatges d’actuacions castelleres. La formació “clàssica” per a tocar els balls de parella, de 3 grallers i 1 timbaler la veiem a la foto dels grallers de Mataró. Podem veure també la publicitat de “Els Ratetas” que poden tocar “concerts, balls i aplechs i que disposan de un extens repertori de balls i pessas de concert brillants i armoniosas”. També veiem que el Quintet La Palma de Sabadell està “compost de tres gralles modernes, caixa viva, i fiscorn” per a ampliar, encara més, la tessitura cap a baix. Hi he posat també fotos de balls i concerts de grallers antics. Finalment, donem constància del canvi generacional recent de grallers (ara també gralleres), que per part d’alguns elements qualificats, preserva l’ús de la gralla de claus.

Assenyalarem encara que durant aquesta època daurada de la gralla es fan diversos concursos d’interpretació, el més conegut dels quals és el primer que es va fer, a l’any 1885, i en les Bases del qual podem llegir: “S’ha d’entendre la gralla no tant sols l’antic instrument sense claus que fins ara ha portat aquest nom, sinó també l’instrument modern amb totes les modificacions darrerament introduhidas”, i “els grallers hauran de tocar primer un ball y després un altre composició de llur repertori sent preferida el que estigui inspirada en cants populars catalans”. En la crònica del concurs (F Blasi Vallespinosa, “*Els Castells dels Xiquets de Valls*”) llegim “Els de Roda executaren amb molta afinitat i bon gust, els castells i d’una manera molt bonica i nova la tocata de llur elecció, que fou una americana. Els públic els aplaudí i, de segur, el Jurat s’hauria vist obligat a donar-los-hi el primer premi a no haver sortit la colla dels Parets, que feren coses extraordinàries... Els castells els tocaren aquests últims, a mitja veu, i encara que produïssin més efecte els castells dels primers, en l’americana arrebataven el públic de tal manera que es veieren obligats a la repetició, fallant el públic amb sos aplaudiments el primer premi per a ells. A confessar la veritat, la tocata de castells que més ens agradà fou la de la Colla de Valls, però en la peça de sa elecció, que també fou una americana, no executaren com els primers, per ço que el jurat concedí a aquests el segon premi i als de Valls el tercer”.

L’**Anex 23** presenta fotos d’inxes diversos grallers antics i famosos, que s’han conservat. Es pot veure tant l’aspecte exterior, com el buidat interior, com el perfil de costat, i la fibra interna que permeten aquestes fotos amb la canya feta translúcida per il·luminació posterior. Al CD-ROM trobarem moltes més fotos de més detall. La inxa de la gralla és molt grossa, més que la de la majoria d’instruments de doble canya. Aquí es dona gràficament una comparació de tamany amb les canyes de dolçaina, tible i tenora.

En les “Memòries de Missions de Recerca” tot just citades, hi trobem entrevistes i comentaris dels anys 1927-1929 de grallers famosos d’aquella època: a la pàgina 87, el Leandre Noia, de Vilanova; a la pàgina 177, els Gonzers, de Sant Jaume dels Domenys; a les pàgines 180 i 199 dues entrevistes als Romeas, del Vendrell; a la pàgina 213, el Triquelis, de Solivella; i a la pàgina 216, els Basterons, de Vila-Rodona. Tots ells, sempre que parlen d’instruments, demostren una preferència clara per la gralla de claus en lloc de la curta “perquè és més fàcil de fer-la obeir i no es necessita tant esforç com per aquesta”.

A l’article “Antics constructors de gralles” de X Orriols – **Anex 24** – trobem una panoràmica dels principals constructors dels segles XIX i XX, però quan parlem d’un instrument en concret és difícil fixar-ne la cronologia perquè normalment la construcció d’instruments era un ofici i negoci familiar que passava de pares a fills, per tant la

marca al foc amb el cognom, amb la qual els distingim, només assenyala l'obrador de procedència però no el constructor precís. En qualsevol cas, la gralla seca Carreras, una de les més conegudes del segle XIX, sabem que es va fabricar des de principis d'aquell segle. Un altre dels primers constructors, del qual Orriols ens pot donar molt poques dades és Vinyoles, de Barcelona. Per això és interessant l'aportació que fa Pep Borràs en el seu article "*Constructors d'instruments de vent-fusta a Barcelona entre 1742 i 1826*", publicat a la Revista Catalana de Musicologia de l'any 2001. No s'inclou tot l'article sinó només els fragments que ens interessin que donem agrupats com **Anex 25**, i que conté la genealogia de la nissaga de constructors, la marca al foc trobada en un cos de recanvi de flauta, i la llista d'instruments conservats entre els que hi ha 2 gralles. Per altra banda, no tot acaba de quadrar perquè el llibre de J Albà / X Orriols, *El sac de gemecs a Catalunya*, dona el nom de Joan Vinyoles com a constructor del grall de cornamusa, nom que no figurava en l'article de Borràs. De totes maneres, com que aquest no és el propòsit principal del present treball, ho deixo aquí tot apuntant que en qualsevol cas, el Viñolas constructor de gralles devia treballar a principis del segle XIX.

L'**Anex 26** és un article sobre la gralla baixa i els esforços actuals per a la seva recuperació com a instrument, signat per Xavier Bayer i Pau Orriols.

Hem citat abans quan parlàvem de les "Memòries de Missions de Recerca", les entrevistes fetes a diversos grallers de principis de segle XIX. Completem aquesta informació amb els articles apareguts al llibret de la Festa Major de Sant Pere de Ribes de l'any 1995, que donem com a **Anex 27** i que apleguen diverses entrevistes a grallers encara en actiu. I finalment s'ha de senyalar que el monumental "Nosaltres els grallers" ja citat, inclou la biografia de més de 400 grallers dels segles XIX i XX.

Encara volem afegir, per a millor situar la idiosincràsia i sociologia del músic popular, l'article "*Los instrumentos populares. Usos y funciones*", de Alfonso Garcia-Oliva, aparegut a la revista Eufonia nº 9 de l'any 1997, que donem com a **Anex 28**.

I per a completar la visió sociològica que es tenia del graller, hi afegim com a **Anex 29** l'article de Xavier Orriols "*La gralla i els castells. Notes per a una història social de l'instrument*" on podem constatar el descrèdit i baixa consideració social del músic, el seu instrument, i la seva música, sobretot després de la guerra civil espanyola (1936-1939).

No tindríem una visió completa dels instruments populars de doble canya a Catalunya sinó assenyaléssim que a les terres de l'Ebre en comptes de la gralla es toca la gaita, que és una dolçaina similar a la valenciana, però de la qual també n'existeixen models de claus, al contrari del que passa a València. No farem cap més descripció sinó que inclourem com a **Anex 30** el treball exhaustiu i magnífic de Biel Ferré "*La dolçaina al Baix Ebre i el Montsià*".

Igualment hem d'assenyalar que, sobretot a les comarques del nord de Catalunya hi havia al segle XIX un altre instrument popular de doble canya anomenat "tarota" (que és molt similar a la xirimia, de la que tractarem al capítol següent) i es tocava habitualment en un grup conegut com a cobla (mitja cobla, cobla de tres quartans) que constava de sac de gemecs, flabiol i tamborí i tarota, i que a mitjans del segle XIX uns canvis radicals en el seu disseny van portar a la seva desaparició com a tal i la transformació en el tible i la tenora de la moderna cobla de sardanes. Veiem uns quants exemples de tarota a l'**Anex 31**.